

ΖΟΥΛΙΑ

ΔΕΦΤΕΡΟΣ ΠΛΙΚΟΣ (1)

Καλέ μου Ψυχάρη.

Πήγες στην έξοχη κι απόμεινα στο Παοίσι δί-
χως φίλο. Τί δε με γράφεις; Τό παράκαμες πιά.
Ποίεργη αόρυστια που τηνέχεις! τή λες αγαφια
και γελας. Κάλλια, αντίς νά τής βρης όνομα, νά
τής έβρισκεις γιατροικό. Τόμους άλλικερους μάς
κατεβάζεις κι άμα είναι νά γράψης γράμμα, ή
πέννα σου ξερή και τó καλαμάρι σου γεμάτο
ζήμο. Έννοια σου, καλέμου. Μαζί σου θά θυ-
μώσω; Και δέ σε ξέρω; Ποϋ προφταίνεις έσύ
νά με γράψης; Ποϋ σ' άφίνου ησυχία; Είμαι
βέβαιος που στην Πόλη και στην Άθηνά, μάλλι-
στα στην Πόλη, όλα τά περιδικά, όλες οι φη-
μεοίδες, όλα τά τυπογραφεία θά σε ζητούν κάτι
νά τους δώσης. Μή βλέπης που σε βρίζουν είναι
αλήθεια που σε βρίζουν, αδερφέ μου, μα σε δια-
βάζουν κι όλας. Τί φτειάνεις εκεί κάτω; Τά-
βαλες πάλε με κανένα δάσκαλο; Σου βγήκε
πάλε στη μέση τó Χατζιδουλάκι του Κόντου, ή
ζετρούπωσε άξαφνα κανένα άγνωστο Νεροποντιό
άπό μέσα άπό τις λάσπες; Καμιά φορά μου
στέλνουν και μένα οι βρεκεκεξιάρδες κάτι φυλ-
λάδες που σε χτυποϋν. Έγώ τους τó είπα δέ
μ' άρέσουν άφτά. Νά κοιπάζης μέρα νύχτα για
μάς και νά σε λέν τέτοιες άηδίες, δέν ταιριάζει
κ' είναι ντροπή. Έσύ όμως, τó ξέρω, μήτε τά
προσέχεις μήτε γυρίζεις νά διης. Τουάχς ίσια τó
δρόμο σου, σά νά μήν είταν οι δασκάλοι στον
κόσμο. Θα μελετής πάλε κανένα βιβλίο που θά
μάς αραδιάσης με τή σειρά τους γενικά, άπρό-
σωπα ζητήματα της επιστήμης. Έχεις άδικο,
Ψυχάρη. Μή χολοσκάνης τους δασκάλους, άπο-
κρίσου τους και μιá φορά. Πάρτους έναν έναν,
πες πιά και τόνομά τους, δείξε στον Πέτρο που
μιλεί για όσα μήτε είδε στόνειρό του, δείξε
στον Πάβλο που είναι σοριστής και με πονηριά
παιδιακήσια καμώνεται πώς είπες εκείνα που δέ
λέε, μέτρησε τά λάθη του νά χαμηλώση τή μύτη,
βάλε μέσα προσωπικότητες και βρισιές. Έτσι
χαίρονται τουλάχιστο οι δασκάλοι. Άφτά μόνο
γυρέθουν. Άκόμη δέν τó καταλάβεις; Τί άθώος
που είσαι! Έσύ μήτε ξέρεις τόνομά τους.

Μήν κάθεται όλο και σπουδάζης. Άχ! καη-
μένη μου Ψυχάρη, άφσε πιά και σϋ τις μεγά-
λες τις δουλειές, τή γλώσσα και τή γλωσσολο-
γία. Θέλεις νά σε πω τήν αλήθεια; Δέν αξίζουν
όλα άφτά ένα πράμα μόνο αξίζει ή μιμούτσι-
κη, ή λίγη μας ή ζωή. Πολϋ καλήτερα άπό μένα
στο ξήγησε, είναι τόσα χρόνια και χρόνια, ό γέ-
ρος μας ό Άριστοτέλης. Νά νοιώθης πώς νοιώ-
θεις και νά συλλογιέσαι πώς συλλογιέσαι, άφτό
είναι ζωή. Πόνεσε, βασανίσου, δέν πειράζει του-
λάχιστο ζής. Τί είναι ή άφτυχία; Μιά ένεργεια.
Φτάνει κάτι νά κάμνης, κάτι νά νοιώθης, κάτι
νά συλλογιέσαι και νά ξέρης πώς συλλογιέσαι και
πώς νοιώθεις τότες έξησε, σώνει. Εκεί που πιά
δέν είναι ένεργεια καμιά, εκεί που σε κατάντη-
σαν όλα άδιάφορα, που για τίποτις δέ σε μέλει,
εκεί μη γυρέθης τόν παράδεισο, αν και φαίνεται
παράδεισος νά μήν έχης έννοιες, πίκρες και καη-
μούς. Κάλλια τήν κόλαση παρά τέτοια παράδει-
σο. Δύσκολο, φίλε μου, νά ζή μόνη, έρημη ή ψυ-
χή πώς θέλεις τότες νά ενεργήση, νά μη σε
δουλειά, νάγαπήση ή νά μισήση; Δέν άκουσες τί
λέει ό γέρος: «Μονότη μεν οϋν χαλεπής ό βίος»
ού γάρ ράδιον καθ' αυτόν ενεργείν συνεχώς, μεθ'
έτερων δέ και προς άλλους ράου.»

Ίσως εκείνη τήν ώρα είταν και καίνος μόνος.

Ζησε, καλέ μου, και σϋ μη διαβάζης πάντα
βιβλία προσπάθησε νά διαβάσης λιγάκι και μέσα
στην καρδιά μας τί γράφεις. Μήν κλειδώνεις στη
βιβλιοθήκη σου όλημερίς. Έβγα έξω, νά πάρης
τήν αναπνοή σου. Πές μας τά πάθη που πονοϋμε,
κουβέντισε με τήν ψυχή μας, μήν πολεμάς όλο
νά καταπείσης τó νοϋ μας. Ψυχή έχουμε; ό νοϋς
σά νά μάς λείπη άκόμη. Άς κάμουν τó ίδιο κ' οι
δασκάλοι. Άς άφήσουν τόν Κόντο κι άς κοιτά-
ζουν τή ζωή. Δέ με βλέπεις έμένα; Έσύ, φίλε
μου, ξέρεις τί έπαθα και τί είδα. Κι ως τόσο
τίποτις δέ λυποϋμαι. Οι ώρες εκείνες είταν οι
μόνες ώρες της ζωής μου.

Δέν είμουν και γώ μιá φορά σαν και σένα;
Με γνώριτες παιδι και με θυμάσαι. Όρμητικός,
γενναίος — κ' ένα φιλότιμο! Φιλότιμο ρωμαϊκό,
τί θες παραπάνω; Νά μη με ξεπεράση κανένας,
παντοϋ νά φανϋ πρώτος στην τέχνη και στην
επιστήμη, κάτι νά είμαι, νάκουστή τόνομά μου.

(1) Ίδε σελ. 177.

Τὸ κεφάλι μου καζάνι· ἔβαζαν ἰδέες μέσα ποιά νὰ πρωτογγῆ! Καὶ δόστου βιβλία, μελέτη, γραψίματα, φωτιά. Τόσα χρόνια μάζωνα, ἔγραφα, διάβαζα. Καὶ τώρα!...

Διὲς ἔδωπέρα στὸ σπιτάκι ποῦ νοίκιασα κοντὰ κοντὰ στὸ Παρίσι, διὲς τί ἥσυχος ποῦ εἶμαι. Τὸ παραθύρι μου εἶναι ἀνοικτὸ καὶ κοιτάζω ποῦ καὶ ποῦ τὸ περιβόλι, γιατί ἔχω καὶ περιβόλι. Τάγερὶ τὸ χαδευτικὸ ποῦ φουξά μέσα στὰ λουλούδια καὶ ποῦ παίξει μαζί με τὰ φύλλα, εἶναι ἡ μόνη μου χαρά. Τί γλυκειὰ ποῦ εἶναι ἡ μυρωδιά του! Ἐδῶ ποῦ κάθουμαι εἶναι ἴσκιος καὶ μιὰ ὀλόδροση ζέστη γέμισε τὴν κάμεσή μου. Τὸ πράσινο τὸ χορτάρι, οἱ τριανταφυλλίες κ' οἱ μηλιές, τὸ πουλὶ ποῦ πηδᾷ καὶ κάμνει σκαλοπάτι τὸ κλαδί, ὁ ἥλιος καὶ τὸ καλοκαίρι, ἀφτὰ μ' ἀρέσουν κι ἀφτὰ ξέρω τώρα. Ἀφτὰ μ' ἔμαθαν τί εἶναι ἡ ζωὴ· ἀφτὰ εἶναι ἡ ζωὴ· ἡ ζωὴ μου εἶταν ἀφτὰ. Μοῦ θυμίζου τὰ παλιὰ τὰ χρόνια καὶ γιὰ τοῦτο τάγαπῶ. Ἀφτὰ μ' ἀπόμειναν κι ἄλλο τίποτις δὲν ἔχω. Σὰ νᾶδειασε ὁ κόσμος με μιὰς. Ὁ τοίχος τοῦ περιβολιοῦ μου εἶναι χαμηλὴς καὶ βλέπω πέρα πέρα κάμπους καὶ πρασινάδες. Ὁ οὐρανὸς ἀπὸ πάνω μοιάζει σὰ γαλανὴν πεδιάδα ποῦ κοιμάται. Δὲ γυρέβω νὰ μάθω ἂν εἶναι πουθενὰ κανέννας πλανήτης στὸν οὐρανὸ καλῆτερος ἀπὸ τὸ δικόμας. Δὲ γυρέβω νὰ μάθω ἂν ὑπάρχει πουθενὰ καμιὰ αἰώνια πρασινάδα. Ἐρημος ὁ κάμπος γιὰ μένα κι ὁ οὐρανὸς ἐρημιὰ. Ξέρω ποῦ ἡ ἀγάπη πουθενὰ πιά δὲ θὰ καρπώσῃ.

Ὅλα, φίλεμου, σὰν ὄνειρο με φαίνονται, ὅλα σὰν παραμῦθι. Ἡ τώρα νὰ χαλάσῃ ὁ οὐρανὸς καὶ νὰ καταστραφοῦν οἱ κάμποι, ἡ χρόνια ἀκόμη νὰ βασταξοῦν, τὸ ἴδιο δὲν εἶναι; Πάντα μιὰ μέρα θὰ χαθοῦν. Καὶ δὲν ἀξίζει νὰ κοιπάζῃς. Τὸ χέρι νὰ κουνήσω, ἕνα βῆμα νὰ κάμω, νὰ πάρω χαρτί καὶ νὰ γράψω, ὅλα μ' ἔρχονται σὰν παραμῦθι. Δὲν εἶμαστε ὀλοίμας σὰν παραμῦθια; Γεννήθηκες, ἔζησες, πέθανες. Καὶ τί βγαίνει;

Κάθουμαι στὴ φωλιά μου καὶ συλλογιόμαυ. Τόσο με φτάνει. Ἐδῶ κούτο δὲν ἀκούς, παρὰ τὰ δέντρα ποῦ ψιθυρίζουν. Καὶ κοντὰ κοντὰ, μόλις μισὴ ὥρα διάστημα, τρέχει, φωνάζει, βοάει τὸ Παρίσι. Πηγαίνω καὶ γὼ κάποτες νὰ διῶ, τρέχω με τοὺς ἄλλους, καὶ μάνη μάνη γυρίζω πάλε σπίτι με τὸ βαποράκι ποῦ κατεβαίνει τὸν ποταμό. Τέτοια κ' ἡ ζωὴ μου. Ἐρχομαι ἀπὸ τὰ πανηγύρια κι ἀπὸ τίς χαρὲς καὶ νὰ ποῦ βρέθηκα με μιὰς ὀλομόναχος στὴν ἔρημη τὴ σπηλιά.

Κατοικοῦσα παλάτι λαμπρὸ· τὸ εἶχα χτίσει ὁ ἴδιος. Ἐβαλα μέσα πλούτη καὶ θησαυρούς, ἔβαλα χρυσὸς ἐλπίδες καὶ μάνταλο χρυσό. Ἐβαλα μέσα ὅ τι εἶχα. Δὲν εἶτανε μάρμαρο τὸ παλάτι, οὔτε σίδερο οὔτε ξύλο. Οἱ κάμαρες, οἱ σκάλες, τὰ ντουβάρια, τὰ πατώματα καὶ τὰ ταβάνια

εἶταν ψυχὴ, μιὰ ψυχὴ ποῦ τὰ γέμιζε ὅλα. Εἶχα φτειάζει τὸ βασιλικόμου τὸ παλάτι με τὴν ψυχὴ της. Ἄξαφνα γκρέμησε τὸ παλάτι καὶ τώρα εἶναι ἀπέραντη ἡ μοναξιά γύρω γύρω. Τί νὰ παραπονεθῶ; Δὲν παραπονοῦμαι. Τί φοβοῦμαι; Κανένα μεγαλῆτερο κακό; Δὲν μπορεῖ πιά τίποτις νὰ με τύχῃ. Ἐπαθα τώρα τὸ πιὸ φοβερὸ δυστύχημα τῆς ζωῆς μου καὶ ξέρω ποῖο εἶναι. Δὲ βασανίζουμαι· δὲν τυραννιοῦμαι. Εἶμαι ἥσυχος κι ἀπελπισμένος.

Ἐπροπε νὰ γίνῃ, ἀφοῦ τὴν ἀγαποῦσα.

Μὴ με λὲς ὅμως, τώρα ποῦ ἔγινε, τώρα ποῦ τὸ θέλησα, ποῦ τόκαμα ὁ ἴδιος, μὴ με λὲς πῶς τὸ μετάνοιωσα καὶ ποῦ γιὰ τοῦτο εἶμαι ἀπελπισμένος. Ἐγὼ φταίω ποῦ ἔγραφα ἀφτὴ τὴ λέξη· ἄλλη δὲ βρίσκω καὶ γιὰ νὰ με καταλάβῃς, ἔπροπε καμιὰ ἄλλη. Ἀπελπισμένη καρδιά εἶναι ἡ καρδιά ἐκεينوῦ ποῦ τὸ πάθος, κανένα τρομερὸ, ἄγριο πάθος τοῦ μανίζει τὰ σωθικά του. Λὲς πῶς ἔχει μέσα του φωτιά καὶ θέλει νὰ ζεσπάσῃ, σὰν τὸ πυρωμένο τὸ βουνό, ποῦ τὸ τρώει καὶ τὸ δαιμονίζει μιὰ φλόγα, ὡςπου νὰ βγῆ ὄσω, νὰ χυθῆ, γιατί πρέπει νὰ ξεθυμάνῃ, γιατί καὶ ὁ ἀπελπισμένος ἄλλη ἐλπίδα δὲν ἔχει νὰ γλυτώσῃ, παρὰ νὰ σπεῖρη ὀλεθρο καὶ χαμό, ἀφοῦ στὸ βόθρο τῆς ψυχῆς του θρέφει τὴν κόλαση ποῦ θὰ τὸν πνίξῃ. Εἶμαι καὶ γὼ δίχως ἐλπίδα· μὰ κοιτάζεις τὸ βουνό, ὅχι ὅταν ἀστροποδοῶ καὶ μουγγρίζεις, διέεστο ὅταν πέρασαν αἰῶνες κ' ἠσύχασε πιά. Ἐσῆσε τὸ καμίνι· λίγο λίγο στρώθηκε καὶ πάλωσε τὸ χῶμα· ἡ τρύπα ἡ ἀναμμένη ποῦ βροντοῦσε, ἔκαμε πάτο βαθιὰ κάτω στὴ γῆς καὶ δὲ σαλέθει. Σώπασαν ὅλα. Ἀπὸ τὰ σύννεφα ἀπάνω πέφτουσαν πέφτουσαν οἱ βροχὲς κάθε μέρα. Ἀνεβαίνουν τὰ νερά καὶ ξαπλώνονται σιγὰ σιγὰ σὰ γαλήνη. Ἡ λύπη ἡ δικὴ μου μοιάζει με τὴ λίμνη ποῦ κοιμάται μέσα στὸ βουνό, μακριὰ, στὴ μοναξιά, παροικτημένη, ποῦ ἀνέμοι κι ἀνεμοζάλες δὲν τὴν κοιλοῦνε. Μήτε χόροτο μήτε λουλούδι στὴν ἄκρη της δὲν φυτρώνει· γύρω γύρω, σὰ στεφάνι, ἴσια με τὴν κορφή τοῦ βουνοῦ, βγῆκαν τὰ κυπαρίσσια καὶ σκεπάζουν τὸν οὐρανό. Εἶναι ἀτάραχη καὶ κούα· εἶναι μάθηρ ἡ θωριά της. Τὰ κύματά της δὲν ἀφρίζουν καὶ θλίψη παντοτεινὴ φωλιάζει μέσα στὸν ἴσκιο ποῦ τὴ γέμιζει. Ποτές ὁ ἥλιος δὲ θὰ τὴν παρηγορήσῃ.

Παρηγοριὰ δὲν ἔχει ἡ ζωὴ μου, μὰ ὁ πόνος δὲ με τρελλάίνει, δὲ χτυπῶ τὰ στήθια μου, δὲ φωνάζω. Μιὰ στιγμὴ, ἕνα δέφτερο τῆς στιγμῆς, νόμισα καὶ γὼ πῶς θὰ χάσω τὰ λογικά μου· δὲν εἶμουν ὅμως ποτές σὰν τὸ καμίνι ἐκεῖνο· εἶμουν πάντοτε σὰν τὴ λίμνη. Μήτε ἀπελπισμὸ ξέρω μήτε ἀπελπισιὰ· πῶς νὰ στὸ πῶ; Εἶναι πιὸ μεγάλο τὸ κακόμου καὶ γιατρειὰ δὲν ἔχει. Εἶνε ἀνελπισιὰ.

Ἐσὺ ποῦ πολυμάξ με τοὺς δασκάλους, ἐσένα

πού οι δασκάλοι σὲ πολεμοῦν, τὸ στομάχι σου εἶναι γερό κι ἀπὸ τέτοια δὲ νοιώθεις. Μήτε ἀπελπισιά μήτε ἀνελπισιά δὲ σοῦ ἦρθε ποτές σου καὶ γιὰ τοῦτο καμιὰ φορὰ ἀπορεῖς μ' ὅσα σοῦ γράφω, ἢ δίνεις στὰ λόγια μου ἓνα νόημα πού δὲν ἔχουν, πού δὲν μπορεῖ νάχουν. Ἄλλος εἶναι ὁ καημός μου Ναί! εἶναι ἀλήθεια· παντρέφτηκε, τὸν πήρε· ναί! εἶναι ἀλήθεια πού συχνὰ μὲ φαίνεται σὰ νάγινε ποτάμι ἡ ψυχὴ μου, σὰ νὰ βράχθηκε ἀπὸ τὰ κλάματα. Ναί! μὰ μὴ λὲς πῶς εἶναι Ζούλια. Ἡ Ζούλια, φίλε μου, εἶναι μιὰ καταχνιὰ πού κυλιέσαι μέσα της δίχως νὰ βλέπης πὰ τί σοῦ γίνεται, πού κάθε ὥρα φοβᾶται, πού τρέμεις νὰ μάθης κι ὅλο γυρᾶς νὰ μάθης, πού δὲ θέλεις μάτι νὰ τὴν κοιτάξῃ κι ἀνέμου φυσιματιά νὰ τὴν ἀγγίξῃ, πού σὲ πιάνει φρίκη μήπως σὲ ξεχάσῃ μιὰ στιγμή, πού ἡσυχία δὲ βρῖσκεις, γιὰτὶ ξέρεις πῶς ἡ ζωὴ εἶναι λίγη, γιὰτὶ εἶναι ἀπέραντος ὁ πόθος τῆς ψυχῆς καὶ δὲ χορταίνει, γιὰτὶ ὅλα μᾶς ἀποχαιρετοῦν, ὅλα ἓνα ἓνα μᾶς ἀφίνουν, ἐκεῖ πού τὰ ζητοῦμε αἰώνια ὅλα, γιὰτὶ ἄμα σὲ πῆ μιὰ γυναῖκα πῶς σ' ἀγαπᾷ καὶ τὴν ἀγαπήσης ἐσὺ μὲ τὸ χτύπημα τῆς καρδιάς σου, ἔρχισε ἡ μεγάλη ταραχά, ξεφουτρώνουν οἱ ὑποψίες, σκιαζοῦσαι μὲ τὸ παραμικρό, μὲ τὸ πιὸ ἀσήμαντο πράγμα, δὲν μπορεῖς νὰ γλυτώσης ἀπὸ τὸν καημό, ὅχι τάχατις πῶς τὴν ἔχεις ἄπιστη ἐκεῖνη, ὅχι πῶς ἀλήθεια σὲ γελᾷ, μὰ γυρᾶς μιὰ ἀγάπη πού ὁ κόσμος δὲ θὰ στή δώσῃ, μιὰ ἀτέλειωτη ἀγάπη, μιὰ ἀγάπη ἀκέρια καὶ παντοτεινὴ, πού σύννεφο δὲν τὴν εἶδε, πού τίποτις δὲν τὴ λιγοστέθει, μιὰ ἀγάπη πού κάθε λογισμὸς εἶναι δικός σου, πού μὴτε ἡ ἄμορφη τούρανοῦ μήτε τῆς ἡνοιξῆς τὰ χᾶδια δὲν εἶναι ἄξια νὰ μαγέψουν τὴ μονάκριβη κόρη, νὰ τῆς βάλουν, ἄς εἶναι καὶ μιὰ στιγμή, ἄλλη ἰδέα στὸ νοῦ της, ἄλλη χαρὰ, ξένη χαρὰ στὴν ψυχὴ της, μιὰ ἀγάπη πού, θέλει δὲ θέλει, νὰ μὴν μπορέσῃ νὰ σὲ γελᾷ καὶ μ' ἀπτό τὸ φύλλο πού παίζει καὶ μὲ τὸ φῶς ἀπτό πού λούζει τὸ πρόσωπό της, μιὰ ἀγάπη πού πρέπει νὰ εἶναι ὅλη μόνο γιὰ σένα, νὰ τὴ βαστάς, νὰ τὴ φυλάς πλάγι σου κάθε ὥρα, σὰν τὸ φιλόργερο πού κρύφτει τὸ μάλαμά του, γιὰ νὰ μὴν τὸ λερώσῃ κι ὁ ἥλιος ὁ ἴδιος.

Ἐγὼ ἔχασα τὸ θεσσαρό μου καὶ δὲ θὰ τὸν ξαναβρῶ. Δὲν μπορῶ μήτε νὰ τὸν κρύψω μήτε νὰ ζουλέσω. Ναί! θέλησα καὶ γὼ ἀγάπη παντοτεινὴ, μοναδικὴ καὶ γεμάτη. Ξέρω ὅμως, ἔμαθα τώρα πῶς δὲν εἶτανε γιὰ μένα. Δὲ μὲ γέλασε, δὲ μὲ εἶπε, ἐκεῖνη τὴ βραδιά, πῶς μ' ἀγαποῦσε. Τί νὰ φοβηθῶ; Γιὰ νὰ φοβᾶσαι, πρέπει ἢ νὰ σ' ἀγαπᾷ ἢ τουλάχιστο νὰ σὺ λὲς. Τέτοια τύχη δὲν τὴν εἶχα· δὲν ἄκουσα φεφτιὰ ἀπὸ τὸ στόμα της νὰ βγῇ! Κλαίω τώρα μοναχός μου. Ὁ πόνος μου εἶναι πικρός· εἶναι ἡ ψυχὴ πληγωμένη. Μὰ δὲν τὸ συλλογίστηκα μήτε νὰ γδικη-

θῶ μήτε νὰ σκοτώσω. Μὴ σὲ μέλη. Ὅθελλος δὲν εἶμαι καὶ δὲ θὰ γίνω.

Ὅθελλος! Γιὰτὶ μὲ μιλεῖς ὅλο γιὰ τὸν Ὅθελλο; Σὲ φαίνεται καὶ τόσο ζουλιάρης ὁ Ὅθελλος; Νὰ σὲ πῶ, δὲν τὸν ἔχω γιὰ πολὺ ζουλιάρη. Ὁ ζουλιάρης, κι ἀπὸ παιδί θὰ τὸν καταλάβῃς πῶς εἶναι ζουλιάρης. Ἐκεῖνος ἀπαρχῆς δὲ ζουλέθει καὶ στὸ τέλος πάει ἡ Ζούλια· δὲν τοῦ ἀπόμεινε ὑποψία καμιὰ. Εἶταν περαστικὸ τὸ κακότου. Γιὰ νὰ κορώσῃ, ἔπρεπε νάρθῃ ἓνας τρίτος νὰ τοῦ βάλῃ λόγια. Ἐπειτα, τί θέλεις; Εἶναι καὶ παντρεμένος. Τὴν ἀγάπη του ἢ τὴν τιμὴ του φοβᾶται νὰ χάσῃ; Ἄν εἶναι φιλότιμο, τί μᾶς πειράζει ἐμεῖς; Ὁ ἴδιος σὲ λέει πῶς μῖσος δὲν ἔχει καὶ πού φρόντισε μόνο νὰ πεθάνῃ ἔντιμος. Μὴν κοιτάξῃς πού κατεβάζει μιὰ φορὰ τῆς Δεσδεμόνας καὶ κάτι βρώμικα λόγια—ἐμεῖς, τουλάχιστο τὰ δασκαλέψαμε, γιὰτὶ ἐκεῖ πού μιλεῖ ἐγγλέζικα ὁ ποιητής, βάλουμε λέξεις ἀρχαῖες· μὴν κοιτάξῃς πού εἶνε σὰν τὸ μπακίρι ἡ θοριά του. Μάθρος δὲν εἶναι. Εἶναι λόρδος καὶ δὲν τὸ σηκώνει ἡ ἀφεντιά του νὰ δώσῃ ἡ μιλέντη σὲ κανένα μορφονιό μαντίλι δικότου. Ἄχ! ἐκεῖνο τὸ μαντίλι! Νὰ μὴν εἶταν τὸ μαντίλι, δὲ θὰ εἶταν κ' ἡ Ζούλια. Τὰ φέρνει ὅλα ἓνα περιστατικὸ πού μποροῦσε καὶ νὰ μὴν ὑπάρξῃ· δὲν τὰ φέρνει τὸ πρόσωπο. Ἐμεῖς τὰ περιστατικὰ τὰ φτειάνουμε μόνοι μας, μὲ τὴν ψυχὴ μας, τὰ φέρνουμε, δὲ μᾶς φέρνουνε· φτάνει νὰκούσουμε μιὰ λέξη κι ἀνάφτουμε. Ἐκεῖνος μὲ μιάς δὲ γίνεται θεοῖ· ὁ ἄγγελος θέλει ὥρα νὰ θυμώσῃ· πρέπει πρῶτα νὰ τὸ συλλογίστῃ. Γραϊκικὸ αἶμα δὲν ἔχει. Νὰ μὴ σὲ πειράξῃ ὁ λόγος μου, ἐσὺ πού ταῖριαζες, στὴν Ἀκρόπολη ἀπάνω, τὸ Σαικοπεῖρο μὲ τοὺς Ἀρχαίους, μὰ τὸ κάτω κάτω ὁ Σαικοπεῖρος εἶναι καὶ ξένος. Τί θὰ τὸν κάμουμε ἐμεῖς; Μπορεῖ στὴ Λόντρα νὰ εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα καὶ νὰ θέλῃ Γιάγο ὁ ζουλιάρης. Μὰ τί λὲς καὶ σύ; Ὅτι κι ἂν εἶναι ἡ καρδιά μας, μικρὴ μεγάλη, καλὴ κακὴ, δὲν τὸ νομίζεις πιὸ σωστὸ γιὰ τὴν ὥρα, νὰ μεταφράζουμε στὴ γλῶσσα μας τὴν καρδιὰ τῆ δικῆ μας παρὰ τῶν ἄλλωνῶν τὴν καρδιά; Ἐμεῖς ζουλέθουμε μοναχοί μας· δὲν ἔχουμε ἀνάγκη τοὺς Γιάγους, κι ἂν ἔρχονταν κανένας Γιάγος νὰ μᾶς πῆ τίποτις, πρῶτα πρῶτα θὰ παίρναμε ὑποψία καὶ θὰ ζουλέθαμε γιὰ τὸ Γιάγο τὸν ἴδιο, μὴν κάτι τρέχῃ. Ἡ ἀγάπη μας γίνεται μέσα μας Γιάγος.

Μήτε τρικυμιὰ μήτε θόρυβος κανένας μὲ ταραξίει μήτε κανένα μῖσος μὲ θεοῖζει. Ἀξεδιάλυτη λύπη, πού μὲ περχνῆνει τὴν ψυχὴ, μ' ἔρχεται ὅταν τὴ συλλογιόμαι. Πόσο τὴν ἀγαπῶ! Δὲν τὴ θυμάσαι τὴ Μοιρίτα μὲ τὰ μάθρα της τὰ μαλλιά, μὲ τὰ ἥσυχα τὰ μάτια, μὲ τὸ σθερό, τὸ γλυκὸ πρόσωπό της, μὲ τὰθῶα της τὰ χεῖλια, τὴ μελαχρινή, τὴ σιγαλοπερπάτητη κόρη; Τί ἀμη-

χάνεφτη, τί ἀπονήρεφτη ποῦ εἶταν. τί οὐράνια κλωσύνη ποῦ τὴν εἶχε! Καὶ τὴν ὥρα ἐκεῖνη ποῦ ὄλα μὲ τὰ εἶπε, ἤξερε ἀκόμη νὰ μαλακώσῃ, νὰ χαδέψῃ τὸν πόνο μου τρυφερά. Πάντα τὸ βλέπω ἐκεῖνο τὸ νησί, τὸ νησί μας ἐκεῖ κάτω, ποῦ μυρίζει μὲ τίς γαζίες καὶ ποῦ λαμποκοπᾷ μὲ τὸν ἥλιο. Δὲ θὰ μὲ πᾶῃ, δὲ θὰ μὲ φέρῃ πιά στὴν Πρίγκηπο τὸ βαπύρι; Δὲ θανεθῶ πάλε στὸν Ἄη Γιώργη; Ἄχ! φίλε μου, πέντε χρόνια ποῦ δὲν τὴν εἶδα τῆ Μοιρίτα. Νὰ μὴν τὴν ξαναδῶ καὶ ποτές μου! Ἴσως κάλλια ποῦ ζῶ, ἴσως κάλλια νὰ μὴν πεθάνω, γιὰ νὰ γίνῃ κιάρτο καμιά μέρα.

Κάθετι πλάγιμου ἢ Μοιρίτα, ὅταν καθίσω, περπατῆ μαζίμου, ὅταν περπατῶ. Ἡ Μοιρίτα, παντοῦ ἢ Μοιρίτα. Κάποτες μὲ φαίνεται σὰ νὰ μὴν εἶμαι πιά τίποτις ἐγώ, σὰ νὰ μὴν ὑπάρχω ὁ ἴδιος, σὰ νὰ εἶταν ὄλο μέσα μου ἐκεῖνη, σὰ νὰ γινε νοῦς μου, αἶμα μου, κόκαλό μου καὶ ψυχὴ τῆς ψυχῆς μου. Ἐνα λόγο νὰ πῶ ἀκούω τὴ φωνή της, ἕνα κούνημα νὰ κάμω εἶναι κούνημά της, νὰ γυρίσω νὰ διῶ, μὲ τὰ μάτια της βλέπω. Δὲ ζῶ, ζῆ ἐκεῖνη. Μιὰ στιγμή νὰ φύγῃ, νὰ μὴν τὴν ἔχω μέσα μου σὰν ποῦ τὴν ἔχω, μιὰ στιγμή νὰ τὴν ξεχάσω, εἶναι σὰ νὰ ξεχνιόμουν ὁ ἴδιος. Καμιά φορὰ, ὅταν πᾶν κ' ἔρχονται οἱ λογισμοί, ὅταν περονᾷ ἢ μέρα καὶ δὲν μπορῶ ἄλλο νὰ θυμηθῶ παρά τὴν ὥρα ἐκεῖνη ποῦ τὴν ἀποχαιρέτησα, ὅταν τὴ βλέπω ποῦ μ' ἀποχαιρετᾷ καὶ δὲ μοῦ βγαίνει ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὴν καρδιὰ καὶ ἀπὸ τὸ νοῦ, τότες μὲ φαίνεται πῶς πάλε μ' ἀφίνει καὶ μὲ μιὰς θολοσκεπάζεται ὁ κόσμος... Τὸ νοιώθω πῶς τὴν ἀγαπῶ σὰν καὶ πρῶτα καὶ τὸ νοιώθω πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ κάμω χωρὶς τὴ Μοιρίτα.

Ἄδικα μὲ μαλλώνεις μὲ λυπᾶσαι ποῦ πονῶ καὶ μὲ λὲς πῶς ἐγὼ φταίω, πῶς δὲν ἔπρεπε νὰ φύγω, πῶς εἶταν πιὸ φρόνιμο νὰ τὴν πάρω γυναικίκα. Ξέρω γιατί μὲ μιλεῖς ἔτσι· στὰ χάλια ποῦ βρίσκουμαι, μέσα στὴν ἀσάλεφτη θλίψη ποῦ μὲ πλακώνει, στοχάζεσαι καὶ σὺ πῶς ὅτι κι ἂν εἶταν, πιὸ δυστυχισμένος, πιὸ κακοδρίζικος δὲ θὰ εἶμουν παρά τῶρα. Κατάλαβες, φίλε μου, ἂν καὶ χωρατέθω μαζί σου καὶ γελῶ, ἂν καὶ σοῦ γράφω πῶς ἀγαπῶ τὸ καλοκαίρι, γιατί μὲ θυμίζει τὰ χρόνια τὰ παλιά, ἢ πῶς μ' ἀρέσουν ἀκόμη τὰ λουλούδια, γιατί μὲ θυμίζουν τὴ μυρωδιά της, κατάλαβες ποῦ τέτοια χαρά, χαρὰ δὲν εἶναι καὶ ποῦ χάθηκε, ποῦ πάει ἡ ζωὴ μου. Σὲ βεβαιώνω πῶς δὲν μποροῦσα νὰ μείνω, ἂν καὶ τὸ τραβοῦσε ἡ καμμένη μου ἢ καρδιὰ. Δὲ γίνονταν ἄλλιως. Στὴ θέση μου θ' ἄκαμνες τὸ ἴδιο καὶ σὺ καὶ κάθε ἄλλος.

Μὴ θυμῶνης μαζί της ἐκεῖνη δὲ φταίει. Μὴν τὴν κατηγορεῖς, μὴν τὴ λὲς ἄπιστη. Εἶσαι φίλος μου, γνωρίζεις τὸ βάσανόμου καὶ γιὰ τοῦτο τὴν κατακρίνεις καὶ δὲν μπορεῖς νὰ τῆς τὸ συχωρέσης. Ἄν τὴν ἄκουγες, ἂν τὴν ἔβλεπες, θ' ἄλ-

λαζες ιδέα. Ὅχι! ἀδερφέ μου, πιστεψέ με, δὲ θ' ἄκαμνες, δὲ θὰ τὴν τυρανοῦσες — καὶ δὲ θὰ τυρανοῦσουν ὁ ἴδιος! Μήτε θὰ θυμῶνες, καλέ μου δικαίωμα δὲν εἶχες. Μιὰ στιγμή, ταράχτηκα καὶ γώ, πῆγα νὰ ζουλέψω, γιατί θαδῶρουσα τότες πῶς μ' ἀγαποῦσε καὶ μ' ἔκρυπτε κάτω. Νόμισα πῶς μὲ γελοῦσε, τὴν ὥρα ἐκεῖνη ποῦ δίχως νὰ μὲ προσμένῃ τὴν ἀπάντησα ἐκεῖ ἀπάνω στὸν Ἄη Γιώργη, μπροστὰ στὸ μοναστήρι, καὶ τὴν εἶδα νὰ κάθεταὶ συλλογισμένη, νὰ διαβάζῃ ἕνα γράμμα καὶ νὰ κλαίῃ. Ποιανοῦ εἶταν τὸ γράμμα; τί εἶταν τὰ κλάματα; Ἀμέσως ἐνοιώσα πῶς εἶταν κάτω, — κάτω ποῦδὲν ἤξερα. Δὲν εἶχε τὴ συνηθισμένη της τὴν ὄψη; ὁ τρόπος της μὲ φάνηκε παιδάξενος καὶ πῆγαινα — ὁ δύστοχος! — νὰ τρέξω νὰ τῆς πάρω βιαστικὰ τὸ γράμμα ἀπὸ τὰ χέρια. Πόσο χαίρουμαι τώρα ποῦ δὲν τόκαμα. Γιατί νὰ μ' ἔρθῃ ὑποψία πῶς γύρεβε τάχατις κάτω νὰ μὲ κρύψῃ; Ἡ καμμένη! Συμμεμένο εἶταν τὸ πρόσωπο της λυπητερὰ κοίταζε κάτω στὸ χῶμα καὶ δὲ μ' ἔβλεπε. Ἄμα βρέθηκα κοντὰ της, σηκώθηκε.

«— Ἄχ! Πάλμο μου ἐσὺ εἶσαι; Ἐλα, ἔλα νὰ σὲ μιλήσω. Καλὰ ποῦ ἔρχεσαι! Ἐλα νὰ σὲ δεῖξω ἕνα γράμμα ποῦ μ' ἔφεραν τὸ πρῶτ', σήμερα τὸ πρῶτ'. Δὲν ξέρω τί μοῦ γίνεται. Ἐχω ζάλη. Δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ διαβάσω ἀπὸ τὸ γράμμα. Ἄσκημα ἔκαμα ποῦ τὸ διάβασα καὶ θέλω νὰ μὲ μαλλώσης. Ἄχ! Πάλμο, νὰ λυπηθῆς τὴν κακόμοιρή σου τὴ Μοιρίτα!»

Μὲ τᾶλεγε μ' ἕναν τρόπο ποῦ μὲ ραγίζει τὴν καρδιὰ, μόνο ποῦ τὸ θυμοῦμαι. Ἀρχίζαν πάλε νὰ βρέχονται τὰ μάγουλά της. Πῶς νὰ τὴν ἀφήσω νὰ κλαίῃ, Ὁ μεγαλύτερός μου ὁ καημὸς εἶταν ὁ καημὸς της. Ἡθελα νὰ μοιάζῃ ἢ ζωὴ της μὲ τὴν ἡσυχία τὴν ἀπρογιαλιά ποῦ κοιμᾶται μέσα στὰ λιμάνια. Προσπαθοῦσα νὰ στρώσω καὶ τὸν ἄμμο, νὰ μαλακώσω καὶ τὸ χῶμα. Μήπως μποροῦσα νὰ τὴ βλέπω πικραμένη, φαρμακωμένη, καὶ νὰ μὴν τῆς γλυκάνω τὴν ψυχὴ μ' ἕνα λόγο; Πέπε: νὰ τῆς ἔπεσε κανένα δυσκολόνικοτο κακὸ, γιὰ νὰ κλαίῃ, ἐκεῖνη ποῦ εἶταν ἡμερο πάντα, χαρούμενη καὶ συμαζωμένη. Τί εἶχε τὸ παιδί μου, τί τοῦ ἔτυχε καὶ δὲ μ' ἔδειχτε πιά σὰν καὶ πρῶτα τὸ σοβαρότου, τὸ γλυκοσυλλογισμένο πρόσωπό του ποῦ χαμογελοῦσε; Φοβήθηκα καὶ καρδιοχτυποῦσα. Μ' ἔδωσε τὸ γράμμα καὶ δὲ θέλησα νὰ τὸ διαβάσω, νὰ μὴ θαρῶ πῶς δὲν τὴν πιστέβω ἐκεῖνη νὰ μὲ πῆ τί εἶχε μέσα. Μὲ κοίταξε καὶ μὲ πῆρε ἀπὸ τὸ χέρι κι ἀνεβήκαμε λιγάκι καὶ πῆγαμε νὰ καθίσουμε ἐκεῖ ἀπάνω, στὴ θάλασσα μπροστὰ.

Καθίσουμε στὴν ἴδια θέση ποῦ τὴν εἶχα φιλημένη πρώτη φορὰ. Ἐλεγε σὲ δυὸ ὄρες νὰ βουδάσῃ κι ἀργοποροῦσε. Ἀστραφτε τὸ καλοκαίρι. Ἀπὸ τὸν Ἄη Γιώργη, ψηλά, βλέπαμε λίγο παρῆκει τὸν κατήφορο μὲ τίς πεφικιές ἴσια μὲ τὸ γυαλό, καὶ πέρα πέρα τὰ κύματα ποῦ γυάλιζαν

και φωτοβολούσαν. Ο ήλιος με τις αχτίδες του τὰ περιεχούσε, τὰ γέμιζε φλόγες, τὰ κλυμνε πυρκαϊά· λες πώς έπεφτε να ξαπλωθι στο πέλαγος άπάνω και πώς τὸ πέλαγος εἶχε γίνη κανέναν ήλιος γιγαντωμένος. Λαμποκοπούσαν και τότες τὰ νερά· τὰ συχοτηρούσαμε και τότες. Εἶταν πιά άρραβωνιστικιά μου. Ἀπό μικρή τήν αγαπούσα· τήν ήθελα από μικρή. Εἶμουν άγώρι, τὸ θυμάσαι, και σὲ μιλούσα για τή Μοιρίτα. Ἄμα ήγνα άντρας, πήγα να τή ζητήσω. Ἔνα χρόνο άλάκρο — τί χρονιά εἶταν εκείνη! — έζησα... ήχι! δέν έζησα, με φαίνονταν πώς άλλαζε ή ζωή μου. Ξάνοιγε κάθε μέρα, ξεσκεπάζονταν κάθε μέρα παραπάνω ή άμορφιά κ' ή ψυχή της· κάθε μέρα στην καρδιά μου έννοιωθι, σαν τήν άβγή, άγάπη καινούρια να χαράζει. Εἶταν ή Μοιρίτα δική μου· τί δέν κατόρθωνα, τί δέν μπορούσα να καταφέρω για μιά τέτοια κόρη! Για χαίρι της μόνο έλεγα να γίνω μεγάλος και δόξα να κερδίσω. Εκείνη εἶταν ὁ σκοπός μου, εἶταν ένέργεια κ' ύπαρξή μου. Ἡ Μοιρίτα μ' άκουγε με πόθο, με χαρά, γύρευε ὅλο να καθίση μαζί μου, ήθελε πάντα να τής λέω πόσο τήν αγαπούσα. Ἡ άτυχη ή Μοιρίτα! Νόμιζε και κείνη πώς μ' αγαπούσε. Ἄχ! τί μυστήριο εἶνε άπτό! Χωρίς ή ίδια να τὸ ξέρη, άλλα να αγαπούσε, ήχι έμένα. Για να φανή, για να τὸ μάθη, για να τὸ μάθω, έπρεπε να ρηθι τίποτις ξαφνικά να μās φέρη τήν αλήθεια. Εκεί που κάθεται τή νύχτα και γράφει, και περνούν οἱ ὥρες και τὸ ξεχνάς, και χάρσεται τήν ήσυχία και θεόρεις πώς θά τελειώσης προτού να ξεμερώση, άξαφνα, στη μοναξιά, αρχίζουν τὰ πουλιά να κελαιηδούν και βλέπεις τὸ σκοτάδι που ασπρίζει. Σαν τὸ πουλάκι καιμιά φορά έρχεται ένας λόγος και βγαίνει τὸ φῶς. Ἔτσι και γώ, εκείνο τὸ βράδυ, τὰ κατάλαβα ὅλα με μιὰς, τὰ κατάλαβα πριν καταλάβη και άπτη ή Μοιρίτα, τὰ κατάλαβα στην παινεμένη τή θέση που ξάνοιζε πρώτα ή ζωή μου.

Μιλούσαμε σιγά σιγά και κοιτάζαμε τὸ γυαλό. Δέν εκλαιγε πιά. Και τὸ γλυκό της, τὸ σοβαρό της πρόσωπο με μάγεβε που τὸ θεωρούσα, με καταπράυνε τήν καρδιά. Λέγαμε και ξαναλέγαμε πάντα τὰ ίδια.

«— Ὁχι! ήχι! Μην πῆς τέτοια λέξη, μην πῆς πώς τὸν αγαπῶ. Δὲ θέλω να τὸν αγαπῶ, δέν πρέπει να τὸν αγαπῶ. Ἐσὺ έχεις τὸ λόγο μου· έσένα θά πάρω. Λυποῦμαι που διάβασα τὸ γράμμα και ντρέπουμει τώρα. Ἄχ! γιατί να στο δώσω; Μά μπορῶ και να σὲ κρύψω τίποτις; Ἐσὺ εἶσαι φίλος μου, και! ὁ καλύτερός μου φίλος εἶσαι σύ· από παιδι σὲ γνωρίζω και σ' αγαπῶ· έχω θάρρος, έχω εμπιστοσύνη μαζί σου και για τούτο έτρεξα άμέσως να σὲ δείξω και τὸ γράμμα και τὰ κλάματά μου. Δέν ξέρω γιατί εκλαιγα· ζαλιστηκα κ' εκλαψα. Δὲ θέλω ὅμως να με λές

πώς τὸν αγαπῶ και πώς τὸ κατάλαβα τόσα που τὸ γράφει εκείνος. Θυμάσαι που μόλις τὸν έβλεπα· δε με μίλησε στη ζωή του· έρεβγε, τραδιοῦνταν και μήτε συλλογίζουμεν πώς μπορούσε να μ' αγαπήση... Ὁχι! Πάλμο, δε θέλω και δέν πρέπει. Εἶναι δική σου ή Μοιρίτα. Δὲ θέλω πιά να κούσω μήτε τόνομά του. Ἐκλαψα, γιατί λέει πώς εἶναι δυστυχισμένος, πώς τὸν πῆρε ὁ καιμός, και φοβήθηκα μήπως εγὼ φταίω, μήπως τὸ εἶδωσα αφορμή — και δέν ταιριάζει. Μά πώς εἶναι δυνατὸ να εἶμαι ή αἰτία, αφού μήτε τὸν κοιτάξα μήτε τὸ εἶπα πατές μου δυὸ λόγια; Δὲ γίνεται να πεθάνη για μένα και οὔτε μπορῶ να τὸ πιστέψω. Να τὰ ξεχάσουμε άπτά, να τὰ ξεχάσης ὅπως και γὼ θά τὰ ξεχάσω. Μή με παρακαλῆς να σ' αφήσω. Δέν μπορεῖ να σ' αφήσω. Φέβγει εκείνος και μ' αφήνει, και μās αφήνει, και με τὸ γράφει ὁ ίδιος. Τί άλλο γυρέβεις; Ἔτσι ὅλα πάλε καλά, σιάζονται ὅλα και μνίσκουμε ήσυχοι οἱ δυὸ μας. Διὲς τί ήσυχη που εἶμαι. Πέρασε τώρα. Μην τὸ συλλογιέσαι. Μιλῶ μαζί σου, σὰ να μιλούσα μοναχή μου. Εἶχα λίγη ζάλη· μά δέν εἶναι τίποτις. Πάλμο, μη φοβάσαι. Να με πάρης, να μ' αγαπῆς, να μ' έχης σαν παιδι σου.»

Τέτοια μ' έλεγε ή Μοιρίτα κ' ένας άπέραντος πόνος λίγο λίγο, σαν τὸ νερό που σταλάζει, με γέμιζε, μ' έπνιγε τήν καρδιά. Ὁχι! δε φοβούμουν! Τί να φοβηθῶ; Ταῦθὸ τὸ κορίτσι! Ἀλήθεια εἶναι! Μ' έδειξε τὸ γράμμα. Δέν τής ήρθε στο νοῦ πώς μπορούσε κάτι να με κρύψη, δε στοχάστηκε πώς ή άγάπη, άδικα ή ήχι, τρομάζει με τὸ παραμικρό· δέν εἶπε μέσα της, όταν ελαβε τὸ γράμμα. «Θά λυπηθῆ ή δε θά λυπηθῆ να τὸ δώσω;» Τὸ διάβασε, δίχως να τὸ ξεστρίση, τὸ φύλαξε ὡς τὸ βράδυ· δέν τής εἶταν αδιάφορο τὸ γράμμα. Και δέν έφτανε τόσο μόνο; Ἐγὼ που τήν αγαπούσα, που τήν ήθελα ὅλη για μένα, πώς να μείνω, πώς να χαρῶ μισή τήν εφτυχία μαζί της; Και δέν τὸ έβλεπα πώς τὸ νόμιζε χείος της να με πάρη; πώς ή καρδιά της πολεμούσε και πονούσε; Ἡ καλή μου, ή καιμένη μου ή Μοιρίτα! Δέν έφταιγε εκείνη. Ἔτσι τὸ εἶχε φέρει ή τύχη. Ὁ Παβλῆς τήν αγαπούσε χρόνια και χρόνια· δέν τολμούσε να τή ζητήση, γιατί εἶτανε φτωχός και δέν ήθελαν οἱ γονιοί της. Σὲ μās εἶναι, βλέπεις, πάντα οἱ ίδιες ιστορίες. Ὅταν έμαθε πώς παντρεύεται, δέν ξαναφάνηκε πιά στο σπίτι. Ὁ δύστυχος, μοναχός του τρώγονταν και δέρνονταν και καινός δέν έδειχτε τὸ βράσανό του. Εἶχε αποφασίσει να ξενιτεφτῆ. «Ἐέρω, τής έγραφε, που τὸν αγαπῆς· κάθε μέρα τὸ λέει ὁ κόσμος και τὰκούσῶ. Να ζήσης, να ζήσης χρόνια μαζί του· να χαρῆς τὰ λαμπρά σου τὰ νιάτα. Εἶναι καλός, εἶναι γενναίος, και τὸν αγαπῶ, που σὲ διάλεξε έσένα, που θά φροντίση πάντα για σένα που θά εἶναι πάντα με σένα. Ἐγὼ φέβγω, φέβγω

μακριά. Τι σὲ πειράζει τώρα νὰ στῶ πῶ; Δὲν μπορῶ πιά κρουθὸ νὰ τὸ βραστάξω. Ἐπρεπε νὰ μάθης πῶς εἶναι κάπου στὴν ξένη γῆς ἕνας ποῦ λυλάθηκε γιὰ σένα· ἀχ! μὴ μὲ ρωτᾷς τί θὰ γίνω.»

Βασίλειος ὁ ἥλιος καὶ τὰ νερά, σὰν πληγωμένα, ἀντανεκλοῦσαν ἐκεῖ κάτω τὸν κόκκινό του τὸ δίσκο. Ἐμοιαζε ἡ θάλασσα λυπημένη καὶ λίγο προχωροῦσε τὸ σκοτάδι νὰ τὴν πλακώσῃ· ὁ οὐρανὸς εἶχε θλίψῃ κ' ἡ καρδιά μου βαριοπονοῦσε. Γονάτισα μπροστάτης καὶ τῆς ἔπιασα τὸ χέρι καὶ τῆς εἶπα·

«— Μοιρίτα μου, ἐσὺ ζωὴ μου, μὴν τυραννίσαι. Δὲν τὸ φταίς ἐσὺ ποῦ πονῶ· τὸ φταίει ἡ ἀγάπη ποῦ σ' ἔχω. Μοιρίτα μου, παιδί μου, ναί! σὰν παιδί μου σ' ἀγαπῶ.»

Κι ἀπὸ τὰ μάθρα της, ἀπὸ τὰ γλυκὰ της τὰ μάτια, στὸ χέρι μου ἀπάνω, ἔπεσε ἕνα δάκρυ. Καὶ ἤπια ἐκεῖνο τὸ δάκρυ καὶ τόχω πάντα μέσα στὴν ψυχὴ μου.

Μιλοῦσε κ' ἔλεγε ἐκεῖνο τὸ δάκρυ: «Πάει ὁ ἥλιος· πάει ἡ ἐλπίδα.»

Κατεβήκαμε μαζί. Περπατούσαμε πλάγι πλάγι σιγά, σὰ δυὸ φίλοι. Φτάξαμε σπίτι μὲ τὴ νύχτα. Τὸ πρωτὶ πῆρα τὸ βαπόρι, ἀνέβηκα στὸ Σταθροδρόμι, ἔτρεξα στοῦ Παβλίη. Εἴταν πιά φεβγάτος. Ἀμέσως πῆγα στὸ Γαλατὰ, ποῦ μπαρκαρίζουνταν, καὶ τὸν ἔφερα πίσω. «Νὰ μὴ φύγης, νὰ μείνης!» Καὶ φιληθήκαμε καὶ σφιχταγκάλιαστήκαμε. Μίλησα ὁ ἴδιος τῆς μητέρας της καὶ τᾶσιαξα ὅλα... Καὶ τὴν πῆρε καὶ τὸν πῆρε.

Γράφουμε, γράφουμε, καλέμου. Ἐχω ἀνάγκη νὰ μὲ γράψῃς. Ἐγὶνα σὰν τὸ νεκροθάφτη· ἔθαψα τὴ χερά μου· ἔθαψα καὶ τὸν Πάλμο μαζί. Εἶμαι τριάντα χρονῶ παλληκῆρι κι ὅλο μὲ φαίνεται πῶς μὲ πλάκωσαν τὰ γεράματα. Μὴ νομίζῃς ὅμως πῶς ἔβαλα στὸ νοῦ μου νὰ πεθάνω. Μακάρη νὰ εἴταν κι ἄλλη ζωὴ, γιὰ νὰ τὴ θυμοῦμαι. Ἡ παρηγοριά μου εἶναι ποῦ τὴ θυμοῦμαι. Κάποτες μ' ἔρχεται σὰ νὰ κατεβαίνω κάτω βαθιά, δὲν ξέρω ποῦ, καὶ δὲν μπορῶ νὰ σταθῶ· κι ὁ κατήφορος εἶναι μιὰ γλύκα, σὰ βελουδο μαλακός· στράφτει ὁ ἥλιος καὶ πλέω στὶς ἀχτίδες του μέσα· ὅλα τὰ ξεχνῶ, βλέπω μόνο τὴ Μοιρίτα καὶ θαρῶ πῶς βυθίζομαι, ἀγάλια ἀγάλια, σὲ καμιὰ ἄβυσσο γεμάτη φᾶς, θαρῶ πῶς ξανοίγει μπροστά μου κανένας ἡσυχος, ἀλόφαιδρος τόπος, ἠλιολοσυμένος, ποῦ δὲν πονεῖ ἡ καρδιά μου. Τότες πιά τίποτις δὲ συλλογιόμυαι, τίποτις δὲ νοιώθω, δὲ ζῶ, θυμοῦμαι τὴ Μοιρίτα

Ἴσως ἔρθω καμιὰ ὥρα νὰ σὲ διῶ ἐκεῖ κάτω, νὰ διῶ καὶ λίγη θάλασσα. Τὴν ἀποθήμωσα. Μὰ ξέρεῖς ποῦ δὲ μ' ἀρέσει καὶ πολὺ πολὺ νὰ σαλεύω. Εἶναι καὶ κάμποσο μακριά. Κάλλια νὰ μείνω ἐδῶ ποῦ καταστάλαξα. Γράψε με, στείλε με κανένα βιβλίον ἄνιστιμο, μίλησέ με, τὰ θέλεις, καὶ γιὰ γλωσσολογία ἢ καὶ γιὰ γλῶσσα. Μὴ μὲ λὲς ὅμως νὰ

μπῶ καὶ γὼ μέσα στὸ χορὸ, νὰ κάμω ἢ νὰ τυπώσω τίποτις, ἄς εἶναι κι ἀπὸ τὰ παλιά μου. Εἶχα καὶ γὼ πρώτα δυὸ τρεῖς ιδέες· ἴσως μπορούσα κάτι νὰ κατορθώσω. Δε μὲ στρέγει πιά. Σταφίνομ ἔσενα. Φαντάζεσαι, φίλε μου, ποῦ κατάντησα ἀφοῦ καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα δὲ μὲ μέλει. Κάπου μ' ἔρχεται καὶ μένα νὰ τοῦς πῶ τίποτις, νὰ διασκεδάσῃς· ἔπειτα βραιοῦμαι. Ποῦσαι καμιὰ μέρα νὰ παρακαλέσῃς τὸν Κόντο, νὰ μὰς βγάλῃ κανένα ρομάντζο, νὰ διοῦμε ἡ γλῶσσα του τί ἀξίζει. Τί μὰς πειράζει νὰ μάθουμε πῶς ὁ Κοραῆς βάζει ἕνα Μ ἐκεῖ ποῦ θέλει δυὸ ἢ πῶς βάζει δυὸ ἐκεῖ ποῦ θέλει ἕνα; Μὲ φαίνεται πῶς μῆτε τοῦ Κόντου μῆτε τοῦ Κοραῆ ἡ γλῶσσα, ἀληθινῆ, ζωντανὴ γλῶσσα δὲν εἶναι, γιὰτὶ ἐμεῖς, νομίζω, δε λέμε μῆτε σεσαπημένος, μῆτε σεσημμένος ἢ σεσηπώς, λέμε σαπίζω καὶ σαπισμένος· δε λέμε μῆτε ὁ μῆτε ἡ λέμβος· λέμε ἀπλὰ βάρκα· οἱ βρεκεκεξιαρηδες τόχουν πῶς εἶναι ἰταλικὸ καὶ δὲν τὸ καταδέχονται· ἐσὺ πάλε μ' ἔμαθες πῶς εἶναι λατινικὸ καὶ τόχουμε στὴ γλῶσσα μας κοντέβουν τώρα τουλάχιστο χίλια πεντακόσια χροῖνα. Ἐγὼ ἔτσι τὸ συνηθίζω. Ἄκουσα μάλιστα ποῦ τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο μιλοῦν κάθε τόσο γιὰ ὀνόματα πρώτης, δεύτερης ἢ τρίτης κλίσης· βλέπω ποῦ κάμουν ἴσια ἴσια ἐκεῖνο ποῦ μ' ἔλεγεσ μιὰ φορά· ταίριαξαν τὴ λέξη μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ. Φυσικὸ εἶτανε νὰ γίνῃ τὸ πράμα· ἔτσι βγαίνει καὶ ὁ τύπος ὀρθός. Οἱ καβγάδες τότες τί σημαίνουν καὶ τί μὰς χρησιμεύουν; Δυὸ λογιώτατοι, τὴν καθέδρα του ὁ καθένας, πολεμοῦν ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον, ποιὸς θὰ νικήσῃ, κι ἀπὸ τὴ μιὰ καθέδρα στὴν ἄλλη, ψηλά ψηλά στὰ σύννεφα καὶ μακριὰ ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, πετοῦν τὰ βιβλία ποῦ μῆτε τὰ διαβάζει καὶ ποῦ μῆτε τὰ εἶδε ὁ λαός. Ἀπὸ τὰ τέτοια τίποτις δὲ βγαίνει· ἀπὸ τὰ ρομάντζα, ἀπὸ τοὺς στίχους, ἀπὸ τὸ θέατρο θὰ φανῇ ἂν εἶναι ἄξιο τὸ ἔθνος, νὰ δείξῃ ποίηση καὶ φαντασία, νὰ κάμῃ καὶ φιλολογία δική του, —ὄχι ἀπὸ τὰς γλωσσικὰς παρατηρήσεις. Οἱ δασκάλου ποῦ κατηγοροῦν τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ ποῦ μὰς πουλοῦν τὴ δική τους, τί καταφέρων ἴσια μὲ τώρα; Μὰς ἔβγαλαν καὶ κανένα βιβλίον ποῦ νάχῃ μέσα του λίγη ζωὴ; Χασμουρίεσαι μόνο ποῦ τᾶνοίγῃς. Ἐγὼ σὲ τέτοια ζητήματα δὲν ἀνακατόνομυαι πιά· μὰ μὲ φαίνεται, μὲ τὰ μικρά μου τὰ μυαλά, πῶς θὰ εἴταν καλὸ καὶ θὰ ταίριαζε νὰ μὰς χάριζαν ποῦτα οἱ δασκάλου κανένα παραμύθια μὲ μιὰ σταλιὰ φαντασία κ' ὕστερα νὰ μὰς ἀνεβάζουν τὴ γλῶσσα τους ἴσια μὲ τὸν οὐρανὸ. Θὰ εἴταν ὁ πιὸ σωστὸς τρόπος νὰ μὰς ἀπαντήσουν καὶ νὰ μὰς δείξουν πῶς ἔχουμε ἄδικο. Οἱ βρυσιὲς δὲν ἀξίζου· ἀπὸ τίς βρυσιὲς βλέπεις τὴν ἀνημποριά τους. Ἐμεῖς τουλάχιστο μὲ τὴ γλῶσσα μας ξέρουμε καὶ μιλοῦμε γιὰ γραμματικὴ· ξέρουμε ὅμως καὶ παραμύθια. Οἱ ἴ-

διοὶ λὲν τῇ γλώσσᾳ τοὺς τεχνητὴ κ' ἔχουν πολὺ δίκιο· τεχνητὴ, ναί! μὰ ἐκεῖ ποῦ χροιάζεται λίγη τέχνη, ἢ καθαρῆβουσα δὲν πιστέβω νὰ ταιριαζῇ ἄτεχνη κι ἄτεκνη εἶναι γεννημένη.

Πὲς τα καμιὰ μέρα, σὰν ἀδειάσης, πὲς κι ἄλλα πολλά. Τί θέλεις ἐγὼ νὰ γράφω; Τάχατις γιὰ νὰ ξεχάσω; Γιὰ τοῦτο μοῦ τὸ παραγγέλνεις; Ἀχ! καμμένε μου Φυχάρη, δὲν ξεχνῶ κι δὲν μπορῶ νὰ ξεχάσω. Καὶ δὲ θέλω νὰ ξεχάσω, γιατί ἀφτὸ μ' ἀπόμεινε τώρα. Ἡ χαρὰ μου εἶναι ποῦ τὴ θυμοῦμαι.

Νὰ ζήσης, καλέ μου, ποῦ στάθηκες τόσο πιστός μου φίλος καὶ ποῦ μ' ἀγαπάς. Σὲ γλυκοφιλῶ, ἀδερφέ μου.

Ἡ Πάλμος».

Ἄμα διάβασα τὸ γράμμα, σηκώθηκα καὶ πῆρα τὸ σιδερόδρομο. Ὁ κακόμοιρος ὁ Πάλμος! Μὲ μιλοῦσε γιὰ τὴ γλώσσα, μὴν τύχη μὲ φωνῇ πῶς ἀδικοροῦσε καὶ δὲ συλλογιοῦνταν παρὰ τὰ δικὰ του. Δὲ μ' ἄρεσε ὅμως τὸ γράμμα του, μάλιστα ἐκεῖ ποῦ ἔλεγε πῶς ἴσως εἶταν καλῆτερο νὰ μὴν πεθάνῃ. Τὴν ἄλλη μέρα, τὸ βράδυ, εἶμωνα στὸ Παρίσι. Ἐτρεῖξα στὴν ἐξοχὴ ποῦ κάθονταν ὁ Πάλμος. Ἡ νοικοκερὰ ἤρθε βικαστικά νὰ μ' ἀνταμώσῃ καὶ μὲ τὰ εἶπε ὄλα. Τὸ πρῶτ' βγῆκε ὁ Πάλμος νὰ πάρῃ λουτρό στὸν ποταμό. Ἀξαφνα φαίνεται πῶς τὸν παράσυρε τὸ ρέμα. Κολυμποῦσε καὶ προσπαθοῦσε νὰ ξεφύγῃ. Ἐπειτα ξάπλωσε τὰ χέρια καὶ πιά δὲν τὸν εἶδαν. Ὅταν ἔφεραν τὸ νεκρὸ του, ἔμοιαζε σὰν ἀποκοιμισμένος. Δὲν μποροῦσε κανένας νὰ πῇ ἂν πνίγηκε ἄθελα ἢ ὄχι. Εἶταν ἄξιος κολυμπιστής. Νόμιζαν πῶς ζαλίστηκε, γιατί εἶταν ἡλιος ἐκεῖ ποῦ πολεμοῦσε μὲ τὸ κύμα, κ' ἔλεγαν πῶς θαρπώθηκε ἀπὸ τὸ φῶς καὶ δὲν ἔβλεπε, νὰ γλυτώσῃ. Ἐγὼ θαρρῶ πῶς ὁ θάνατος ἔχει μιὰ γλύκα μοναδικὴ ποῦ τραβᾷ τοὺς βαραιοπνεμένους, καὶ πῶς δὲν τὸ βιάσταξε τοῦ Πάλμου ἢ καρδιά νὰ πῇ σὺρε τοῦ Χάρου, ὅταν ἔρχονταν ὁ Χάρου νὰ τὴν πάρῃ στὴν ἀγκαλιά του.

Τέται, φίλε μου Δροσίνη, εἶχα σήμερα νὰ σὲ μνησῶ. Θλιθερά καὶ τὰ δυό. Ὁ Πάλμος κι ὁ Καυλὴς ἀγάπησαν τὸ ἴδιο· εἶχαν κ' οἱ δυό τους τὸν ἴδιο πόθο, ἤθελαν ἀγάλαστη τὴν ἀγάπη, παντοτεινὴ κι ἀλάκερη. Ὁ ἓνας σκοτώσε, σκοτώθηκε ὁ ἄλλος. Ἡ ζούλια εἶναι ἓνας φόβος ποῦ σὲ πιάνει μήπως χάσης ἐκεῖνο ποῦ θαρρῆς πῶς εἶναι δικό σου ἢ ποῦ τόντις εἶναι δικόσου· ἄμα τόχασες, ἄμα διῆς πῶς πιά δικό σου δὲν εἶναι, πάει ἢ ζούλια κι ἀρχίζει ἄλλος καημός. Ἀφτὸ τὸν καημό, ὅπως θέλεις μπορεῖς νὰ τὸν πῆς, πότε ἀπελπισιὰ, πότε ἀνελπισιὰ, πότε θυμὸ, πότε πίκρα. Ὅποιοι ὅμως ἀγάπησε μὲ τὰ σωστά του τέλειωσε, πάει, δὲ θὰ ξαναγαπήσῃ. Νὰ λυπάσαι τίς γυναῖκες· εἶναι καλὲς κι ἀνῆξερες σὰν τὰ παιδάκια· γορβόουμε νὰ μὰς δώσουν πράματα ἀδύνατα, ποῦ τὰ

θαρρῶμε δυνατά. Τὸ νοιώθουν κάποτες καὶ πο- νοῦν. Ἐκεῖνες δὲ φταίν καὶ δὲ φταίμε μήτε μεῖς. Ἡ ἀγάπη, ὅπου περάσῃ, ἢ σπέρνει ἢ παί· νει ζωή. Τέτοιοι νόμος τὴν κυβερνᾷ καὶ πάντα συντροφικὰ τρέχει πλάγι τῆς ὁ Χάρου.

Τί νὰ σὲ πῶ τώρα καὶ γὼ νὰ τελειώσω; Πῶς σὲ ζουλέβω; Ὅχι, φίλτατε, δὲ σὲ ζουλέβω. Εἶναι ἀλήθεια, θὰ μ' ἄρεζε πολὺ νὰ κατάφερα καὶ γὼ καμιὰ Ἀμαρυλλίδα σὰν τὴ δική σου, νὰ καμνα τοὺς στίχους ποῦ κάμνεις, νὰ σοῦ κάθιζα καμιὰ μέρα κανένα Γιὸ τῆς Ἀστραπῆς ἢ καμιὰ Λιογέννητη κόρη· εἶναι ἀλήθεια, μὲ καίει τὴν καρδιά ποῦ δὲν τὸ κατορθῶνω· προσπαθῶ καὶ δὲν μπορῶ νὰ σὲ ξεπεράσω. Μὰ δὲν τὸ λέω ζούλια. Εἶναι φιλότιμο. Φιλοτιμιέται ὁ κανένας κάτι νὰ φανῇ καὶ νὰ βάλῃ κάτω τὸ γείτονα του. Κάπου κάπου χολοσκάνει ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ πιτύχῃ καὶ ποῦ τὸν ἔφησε πίσω ὁ γείτονας του. Ὅπως κι ἂν εἶναι, πολεμᾷ, ἰδρώνει καὶ κοπιάζει. Ἀγαθὴ δ' ἔορις ἦδε βροταῖσι. Ἴσως ὅμως εἶναι καλὸ νὰ μὴν τὸ παρακμάουμε κι ἀφτὸ στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ φίλος σου
ΨΥΧΑΡΗΣ

Παρίσι, μῆνα Γενναῖου, 1891.

ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΙΣ ΕΝ ΡΩΜΗΙ

Παράτασις διαμονῆς. — Μεταβολαὶ τῆς πό- λεως. — Τί εἶναι ἡ Ῥώμη. — Ἡ Κοκομμένη Γε- φυρα. — Πέραν τοῦ Τιβέρεως. — Οἰκογενειακαὶ τραγωδία. — Αἱ ὑπερτιβέριοι γυναῖκες. — Ἡ Φαρονεζίνα - ἱμπέρια. — Ἡ Φορναρίνα τοῦ Ρα- φαήλου.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1887 διατρίψας διήμερον μόνον ἐν Ῥώμῃ ἔσπευδον ν' ἀπέλθω ἐκεῖθεν, ὅπως κατέλθω ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον εἰς τὴν ρω- μαντικὴν Νεάπολιν· δὲν ἤξεύρω διατί, ἀλλὰ βε- βαίως πόθος στηριζόμενος ἐπὶ ἀορίστων αἰτίων ἐνεθάρρυνε τὴν ἀπόφασίν μου αὐτήν, ἢ καὶ ἄλ- λοτε ἐπίσκεψις τῆς Αἰωνίας Πόλεως, ἢ τότε ἐπὶ δεκαήμερον ἐν ἀνέσει γενομένη ἐπιθεώρησις τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Βατικανοῦ, διαδόσεις τινες περὶ ἐπικρατοῦσδων τότε ἐν Ῥώμῃ μολυ- σματικῶν νόσων καὶ ὁ ἐντεῦθεν φόβος, ἔπειτα καὶ αἱ προτροπαὶ τοῦ δίκην βδέλλας προσκολληθέντος εἰς ἐμὲ φίλου Μ..., μὴ θέλοντος μὲν νὰ μείνῃ περαιτέρω ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ καὶ μὴ ἐπιθυ- μούντος τὸν ἀποχωρισμὸν μας, καὶ τέλος αἱ ἠ- ριθμημένοι ἡμέραι τοῦ ταξιδίου μου καί... τοῦ βαλαντίου μου, ταῦτα πάντα συνέβαλλον εἰς τὴν ἀπόφασίν μου. Ἀπρηχόμεν πῶς ἀποχιρευτισμὸν τῆς φιλοξένου καὶ φιλικῆς οἰκογενείας τοῦ μαρ- κησίου καὶ καθηγητοῦ S..., ὅτε συναντήσας αὐ- τὸν τὸν καθηγητὴν καθ' ὄδον ἀνεκοίνωσα τὴν ἀπόφασίν μου. Ἐμεινεν ἐκπληκτος ἐπὶ τῇ αἰφνι- δίᾳ ἀποράσει μου, καὶ ἀμέσως ἤρχισε νὰ μετα-